

баштан аяк элдин башын бириктирип, ынтымакка чакыруу, душмандардан элди, жерди коргоо, Мекенди сүйүү, тарттырып жиберген жерлерди кайтарып алуу эпизоддору арбын. Эпостогу каармандардын образы аркылуу жаштарды, келечек муундарды патриоттуулукка тарбиялоодо үлгү катары сунушталат.

Адабияттар тизмеси:

1. **Абакиров, К.** Манастаануу илиминин калыптанышы жана өнүгүшү [Текст] / К. Абакиров. – Үрүмчү, 2016.
2. **Бегалиев, С.** «Манас» эпосунун поэтикасынын проблемалары [Текст] / С. Бегалиев. – Фрунзе, 1967.
3. **Боронов, А.** Кыргыздын баатырдык эпосу. Манастагы адам аттары [Текст] / А. Боронов. – М.: 1988.
4. **Жакиев, Б.** Манас [Текст]. Училтиктин биринчи бөлүгү. Канондоштурулган вариант / Б. Жакиев. – Бишкек: Бийиктик, 2007. – 236 с.
5. **Жумакунова, Г.** Манас эпосундагы тиричилик лексикасы [Текст] / Г. Жумакунова. – Фрунзе, 1988.
6. **Кондучалова, С. В.В.** Радловдун кыргыз тили боюнча жыйнаган материалдары [Текст] / С. Кондучалова. – Алматы, 1964.
7. **Мамыров, М.** Манас — кыргыз элинин баатырдык эпосу (С. Каралаевдин варианты боюнча) [Текст] / М. Мамыров. – Алматы, 1964.
8. **Медетбеков, А.** Манас эпосундагы асылдык проблемасына карата [Текст] / А. Медетбекова – Фрунзе, 1971.
9. **Мусаев, С.** Манас [Текст]: Эпос. Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча / С. Мусаев. – Фрунзе: Кыргызстан, 1978. – 296 с.
10. **Кырбашев, К.** Манас [Текст]: Эпос. Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча / [К. Кырбашев, Ж. Мусаев, Р. Сарыпбаев и др.]. – Фрунзе: Кыргызстан, 1979. – 452 с.
11. **Мусаев, С.** Манас [Текст]: Эпос. Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча / С. Мусаев. – Фрунзе: Кыргызстан, 1981. – 348 с.
12. **Айтматов, Ч.** Манас [Текст]: Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча / Ч. Айтматов. – Фрунзе: Кыргызстан, 1982. – 368 с.
13. **Укуева, Б.К.** Искусство сказания эпоса Манаса и ее секреты [Текст] / Б.К. Укуева // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2016. - № 3,4. – С. 72-77.
14. **Исмаилова, Б.Т.** Элдик эпостон дүйнөлүк жаңы чыгармаларды жаратуучу катары [Текст] / Б.Т. Исмаилова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2018. - № 2. – С. 48-55.

DOI:10.54834/16945220_2023_1_128

Поступила в редакцию: 29.11.2022 г.

УДК:82-194(575.2)(043)

*Осмонова Ж.Р.**преп. Кыргызско-Узбекского Межд. унив. им. Б. Сыдыкова, Кыргызская Республика*

МЕҢДИ МАМАЗАИРОВАНЫН АТА-ЖУРТ ТЕМАСЫНДАГЫ ЫРЛАРЫНЫН ИДЕЯЛЫК-ТЕМАТИКАЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети катары -Меңди Мамазаированын "Ата- Журт" темасындагы ырларынын көркөм-идеялык өзгөчөлүктөрү, поэтикалык ойду берүүдөгү предметтүүлүк жана конкреттүүлүк маселелери каралды. Изилдөөнүн негизги максаты- Меңди Мамазаированын мекен темасындагы ырларынын идеялык-көркөмдүк наркы, колдонгон көркөм каражаттарын кыргыз поэзиясынын контекстинде талдоо жана баалоо болуп эсептелинет. Изилдөөлөрдө адабияттарды талдоо илимий усулдары колдонулду. Изилдөөнүн илимий баалуулугу-кыргыз жана дүйнөлүк адабият таануу илиминин жетишкендиктерине негизделип, акындын чыгармачылык өзгөчөлүктөрү, анын мекен темасындагы ырларынын идеялык-тематикалык, стилдик бөтөнчөлүктөрү, образдуулукту түзүү каражаттары улуттук адабият таанууда алгачкы жолу изилдөөгө алынып жатат. Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү – эмгектен алынган тыянактар, сунуштар кыргыз адабият таануусундагы улуттук поэзияны, анын ичинде Меңди Мамазаированын чыгармачылыгын окуп үйрөнүүдө, жогорку окуу жайларынын жана орто мектептердин окуу программаларын, окуу-методикалык колдонмолорун жазууда пайдаланылат. Акындын мекен тууралуу чыгармаларын орто мектептерде, жогорку окуу жайларда окутуу мүмкүнчүлүктөрү ачылат.

Негизги сөздөр: мекен темасы; идеялык-тематикалык өзгөчөлүктөр; поэтика; чеберчилик;

поэтикалык-көркөмдүк.

ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТИХОТВОРЕНИЙ МЕНДИ МАМАЗАИРОВОЙ НА ТЕМУ ОТЕЧЕСТВО

Предметом исследования является художественно-мировоззренческие особенности стихотворений Менди Мамазаировой на тему "Родина", вопросы субъективности и конкретности в изложении поэтической мысли. Основная цель исследования - проанализировать и оценить идейно-художественную ценность стихов Менди Мамазаировой на тему "Родина", художественных средств, используемых в контексте кыргызской поэзии. Основным методом исследования является анализ источников. Научная ценность исследования основывается на достижениях кыргызского и мирового литературоведения, изучаются творческие особенности поэта, идейно-тематические и стилистические особенности ее стихов на тему Родина, средства создания образности, впервые в отечественной литературоведении. Практическая значимость результатов, полученных в исследовании, заключается в том, что выводы и рекомендации, полученные в работе, используются при чтении и изучении национальной поэзии в кыргызской литературоведении в том числе творчества Менди Мамазаировой в написании учебных программ высших учебных заведениях и общеобразовательных школах и учебно-методических пособий. Откроется возможность преподавания в общеобразовательных школах и вузах. О творчестве поэта их стихов о Родине.

Ключевые слова: концепция поэта; поэзия; тема Родины; стилистические средства; поэтика; навык; поэтический-художественный.

IDEOLOGICAL AND THEMATIC FEATURES OF POEMS BY MENDI MAMAZAIROVA ON THE THEME OF ATA-JURT

The subject of the research is the artistic and ideological features of Mendi Mamazairova's poems on the theme of the Motherland, issues of subjectivity, and concreteness in the presentation of poetic thought. The main purpose of the study is to analyze and evaluate the ideological and artistic value of Mendi Mamazairova's poems on the theme of the Motherland, artistic means used in the context of Kyrgyz poetry. The main research method is text analysis. The scientific value of the study is based on the achievements of Kyrgyz and world literary criticism, the creative features of the poet, the ideological, thematic, and stylistic features of his poems on the theme of the Motherland, and the means of creating imagery are studied. for the first time in domestic literary criticism. The practical significance of the results obtained in the study lies in the fact that the conclusions and recommendations obtained in the work are used when reading and studying national poetry in Kyrgyz literary criticism, including the work of Mendi Mamazairova, in writing the curricula of higher educational institutions and secondary schools. and teaching aids. Opportunities will open up for teaching about the poet's homeland in secondary schools and universities.

Keywords: poet's concept; poetry; theme of the Motherland; stylistic means; poetics; skill; poetic and artistic.

Менди Мамазаирова кыргыз поэзиясынын салттык белгилерин өнүктүрүп, профессионалдык денгээлин жогорулатууга активдүү катышкан көркөм сөз өнөрүнүн белгилүү өкүлү. Акындын чыгармаларын поэтикалык дүйнөсүн изилдөө улуттук поэзиянын өсүп-өнүгүү тенденцияларын аныктоого чоң салым кошот.

Жалпы адабияттын өнүгүү денгээли ар кайсы мезгилдеги акын-жазуучулардын чыгармачылыгы, табылгалары оош-кыйыштары менен аныкталат. Ошондуктан акын-жазуучулардын чыгармачылыгын изилдөө адабият таануу илиминдеги негизги маселелердин бири болуп саналат. Таланттуу сүрөткер Менди Мамазаирова адабияттын бардык жанрында поэзия, проза, драматургияда калемгерлик талантын сынаган көп кырдуу талант. Өзгөчө поэзия ааламында тынымсыз түйшүк тартып, жарым кылымдан ашык мезгил ичинде көптөгөн ыр жыйнагын чыгарды, алардын айрымдары башка элдердин тилине которулду. Акындын поэзиясынын тематикалары ар түрдүү. Бул жагынан М. Мамазаирова өзүнө замандаш акындар менен бир сапта турат, бирок анын ырларын башкалардыкынан өзгөчөлөнүп турган касиет бар. Андай касиеттердин бири адамды анын турмушун, дүйнөнү таанып билүүдө, дегеле өзү чыгармачылыгында сөз кылган бардык предмети биринчи кезекте аялдын көзү менен көрүшү, туюнушу, аял катарында мамиле жасашы.

Акын, адабияттагы Ата Журт темасына көп кайрылган. Тууган жерди ырдоо акын үчүн

салттык темалардан. Ар бир чыгармачылык курагында, ар түрдүү поэтикалык үн менен мекендин адам баласы үчүн ыйыктыгын, улуулугун даңазалап келет. Тууган жер, киндик каның тамган жер. Ал киндигиң менен өмүр бою туташ болот окшойт. Аны сен канчалык алыс кетпегин, бөтөн аймакты байырлабагын баары бир туулуп, балалыгың өткөн жер көзүнө оттой ыссык, абасы менен топурагынын жыты сагынганыңда мурдуна “бур” деп келип турары анык. Андыктан залкар жазуучу Ч. Айтматов айткандай: “ааламга кеткен жол айылдан башталат” туура. Акын М. Мамазаированын чыгармачылык жолу өзү туулуп өскөн жердин, мекендин ыйыктыгын, кайталангыс сыймыктуу сезим менен туюнуудан башталат. Акындын “Туулган жер”, “Туулган жерге барганда”, “Мекеним”, “Мекеним, түшкө кирдиң бүгүн түндө”, “Мекен болуп”, “Тур улуу журт”, “Конур жазым”, “Ала-Тоонду унутпай”, “Сулайман тоо” ж.б. мекен темасындагы идеялык-көркөмдүк жактан чыйрак жазылган ырлары бар. Анда эмесе “Туулган жер” деген ырын талдап көрөлү.

Куштун таңкы чукуранган үнүндөй,
Шыңгыр каккан жан илебиң сезимде.
Жыгылсам да каттуулугун билинбей,
Тулаң чөбүң төшөгөнүм эсимде.
Алыс кетсем сапар жолго калкыман,
Касиетиң колдогону сезимде.
Ээрчий агып сууларың да артыман,
Сапырылып узатканы эсимде [1].

Ал эми “Тууган жер” деген ырында андан ары Ата мекен менен адамдын гармониясын мындайча туюндурат.

Басам алыс, жол үстүндө чубалган,
Шаттыгымды оор ойлор тузактап,
Санаа тартып турганымда, тууган жер,
Маңдайымдан жолугасың кылактап [2].

Акындын жекече адамдык тагдыры да ырларында катышууга жол алып, “санаа тартып турганымда, тууган жер, маңдайымдан жолугасың кылактап” деп туулган жердин топурагы ыйыктыгын эске салат. Албетте, эки ырдын тең бүтүндөй тулкусун түзгөн “курулуш материалдарын” аралап өтүп, аларды органикалык түрдө жуурулушкан бир бүтүн жандуу организмге айландырып, баш аягына кан жүгүртүп, поэтикалык ажарын ашырган “көрүнбөй жанып турган жалын” (А.Осмонов) – чыныгы акындык сезим, көңүлдү алып учуп тереңден келип жаткан дем менен өзүнөн-өзү оргуп көкүрөк жарып чыккан табигыйлуулук. Автордун образдуу ойлоо жөндөмдүүлүгүнө карата, башкача айтканда, анда канчалык сүрөткерлик сапат бар экендигине байланыштуу айтылууда. Туулган жердин топурагы алтын. Мындай түбөлүктүү темада канчалаган акындар ырларын жазбады, мындан ары да жазыла берет. Акын “Туулган жерге барганда” аттуу ырында жан дүйнөсүндөгү толкундоолорду, сезим күүлөрдү да кошот.

Айдыңым тоолор, маңдайдан сылап шамалың,
Дем алган сайын албыра түшөт жамалым.
Набаттай татып, акактай суулар таңдайга,
Ууртаган сайын боюма күч, дем аламын.
Көзүң “пар” этет, каңылжаар жарган шыбактан,
Жамырайт козу, ызы-чуу ылдый чубашкан [3].

Тууган жерге карата болгон мамилесин, сезимин берүүдө акын ошол эле салттан чыкпай туруп, айылдын элесин сүрөттөйт. Албетте, мунун баары мурда эле тааныштай сезилсе дагы, акындын ыр жазуу чеберчилиги аларга жаңы өң, жаңы түс кийирип жибергендей сезилет. Поэзиянын күчү, туулган жерге болгон сагыныч, бир муңкантип, бир бук кылдырган психологиялык абал табияты да түрдүүчө жагдайына салып көрсөтүп, адам экөөнүн ортосунда жакындыктарды алдыга чыгарып бергени эле өзүнчө бир түздөн-түз маанилик да, эстетикалык да таасир калтырат. Акын М. Мамазаированын табигый шык-жөндөмү бар сүрөткер. Ал эми ар кандай калемгердин милдети кайсы гана категорияга жатчу окурман болбосун алардын баарынан жогору турушу менен окурмандын аң-сезимин өз деңгээлине чейин көтөрүүдө

эмеспи.

Меңди Мамазаированын “Тууган жер ажары” түрмөгүндө “Жазгы танда”, “Ак-Буураны бойлоп”, “Төлөйкөндүн кызгалдактары”, “Сулайман тоо”, “Топурак”, “Шыбак”, “Конур жаздын байчечеги”, “Жалбыз”, “Аткулак”, “Адырашман”, “Жийде бурак” ж.б. ырлары орун алган. Анда эмесе автордун маанилүү сөзүнө кулак төшөсөк: “Менин да кичи мекеним Төлөйкөн аймагы ар кандай кырдаалдарда эске түшүп, анда жашаган тууган-урук. Акысына эчтеме сурабай сага боор тартып карапайым калк жан жүрөгүндөгү тыз эттире кусалантып турат. Чоң Мекениң - Ата Журтка болгон аялуу махабатын так ушул киндик кан тамган чөлкөмдөн башталмагы да мыйзам ченемдүү. Бир чети адамдын денеси топурактан жаралып, абадан өмүр алат деген да ырас. Анткени киндик каның тамган жериңдин топурагы, абасы, суусу, чөп-чарынан бери жакын. Адамдын өң-кебетеси да ошол чөлкөмгө окшошуп калат дегенге да ишенип калам” [4]. Акындын Түштүк жергесиндеги Төлөйкөн аймагы кичи мекени болгондуктан, Ош шаарынын тумары Сулайман тоону, айтылуу Ак-Буура дарыясын, туулган жердин топурагын, андагы көз жоосун алган өсүмдүктөр дүйнөсү, бак-дарактары, айтор байчечеги, кызгалдактары, жалбыз, аткулак, адырашманына чейин ырга салып, тууган жердин ажарын ачат. Акындык эргүү, поэтикалык кыялдын учкул чабыты-ал барып келип, тууган жерге, анда жашаган адамдардын турмушуна байланыштуу. Тоонун көрүнүшү, көлдүн толкуну же дарыянын агымы, жаныбарлар, өсүмдүктөр дүйнөсү акын үчүн анчейин гана жаратылыштагы тубаса көрүнүш эмес. Бул түшүнүктөр баарыдан мурда элдин турмушу, тагдыры, өткөн күнү жана азыркысы. Талант элди, эл таланты даңктап келет. Дүйнөнүн түпкүрүнөн бери адам үчүн киндик кан тамган жерге, мекенге болгон сүйүүсү калемгерлерге кайрат, чыгармачылык дем берет. Бул ырында акын өзүнүн балалыгы калган кичи мекенине чексиз берилүүсүн лирикалык чабытта сүрөттөйт. Тууган жер темасында акын поэтикалык, эстетикалык, эмоционалдык жагын өнүмдүү пайдаланган.

Меңди Мамазаированын ырларынын өзүнчө өң-түсү, назик үнү, жагымдуу манерасы, аялзатынын ички дүйнөсү, ой-санаасы бар. Кадыресе жердеги жандуу турмушка жакын жөнөкөйлүк, чынчылдык сапаттар ушул ырда айтылган ойлордо бар экендигине ишеним туулат. Чыгарма жазуу кайсы жерден эмнени көрсө, эмне оюна келсе ошолордун баарын туш келди эле кагазга түшүрө берүү эмес. Баарыдан мурда акындын өзүнчө бир турмушка болгон көз караштардын системасы, өзүнчө бир коомдук идеялар менен принциптеринин концепциясы болуу керек. Акын ошолорду жүзөгө ашырып, аларга таасирин тийгизиш үчүн, ошол идеяларга ынандырып артынан ээрчитиш үчүн, тарбиялаш үчүн жазат. Акынды ошол айта турган идеялары менен ойлору адабиятка алып келет. Ар бир калемгер алган темасында өзүнүн үнү угулуп, стили көрүнүп турушу керек.

Албетте, А.Осмонов да “Ата Журт” ыры аркылуу өзүн ачкан. Берилген ойдун тереңдиги, көркөмдүк күчү, кудум метафоралык туюнтуу табылгасы жана жандандыруу менен турмуш чындыгын нукура реалист художникче көрсөтүп турушу менен бүгүн да актуалдуу. Залкар жазуучу Ч. Айтматов таамай айткандай: “Эгер чыгарма окуучунун ак менен карага карата мамилесин тактап, дааналап, эстетикалык дүйнөсүн байытып, аны ичкертеден козгоп, ойгото албаса, анда ал чыгармада кандай гана пайдалуу, маанилүү нерселер айтылбасын, кандай гана темалар, проблемалар көтөрүлбөсүн, - ал баары бир чыныгы искусство эмес. Бүткүл дүйнөлүк тартылуу законун тана албагандай эле искусствонун бу законун да таанууга болбойт. Закон - бардык жерде закон...” [5]. Ал эми, “поэзия чыгармасынын кадырын белгилөөчү чек - анын чындыкка дал келиши” [5] -дейт улуу сынчы В. Г. Белинский. Мына ушул жерде сүрөткердин дүйнө таануусу, коомдук позициясы, жеке эстетикалык татымы, түшүнүгү, кругозору, билим, маданий деңгээли зор роль ойнойт.

Жыйынтыктар:

1. Изилдөөнүн илимий баалуулугу-кыргыз жана дүйнөлүк адабият таануу илиминин жетишкендиктерине негизделип, акындын чыгармачылык өзгөчөлүктөрү, анын мекен темасындагы ырларынын идеялык-тематикалык, стилдик бөтөнчөлүктөрү, образдуулукту түзүү каражаттары улуттук адабият таанууда алгачкы жолу изилдөөлөргө алынды;

2. Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү – эмгектен алынган тыянактар, сунуштар кыргыз адабият таануусундагы улуттук поэзияны, анын ичинде Меңди Мамазаированын чыгармачылыгын окуп үйрөнүүдө, жогорку окуу жайларынын жана орто мектептердин окуу программаларын, окуу-методикалык колдонмолорун жазууда пайдаланылат. Акындын мекен тууралуу чыгармалары орто мектептерде, жогорку окуу жайларда окутуу мүмкүнчүлүктөрү ачылууда.

Адабияттар тизмеси:

1. **Айтматов, Ч.** Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат [Текст] / Ч. Айтматов. – Ф.: Кыргызстан, 1988. – С. 138-139.
2. **Мамазаирова, М.** Тандалмалар [Текст]: ырлар, поэмалар / М. Мамазаирова. – Б.: Турар, 2013. – 212 с.
3. **Мамазаирова, М.** Тур, Улуу журт! Ырлар, поэмалар [Текст] / М. Мамазаирова. – Б.: Турар, 2010. – 15 с.
4. **Мамазаирова, М.** Тандалмалар [Текст]: романдар / М. Мамазаирова. – Б.: Турар, 2013. – 18 с.
5. **Артыкбаев, К.** Чыгармалар жана ойлор [Текст] / К. Артыкбаев. – Ф.: Кыргызстан, 1974.
6. **Сарыков С.Т.** Т. Адышеванын поэзиясынын философиялуулугу [Текст] / С.Т. Сарыков // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2020. - № 3. – 50 с.

DOI:10.54834/16945220_2023_1_132

Поступила в редакцию 12.12.2022 г.